

FERWAGNER PÉTER ÁKOS

Jacques Chevallier és az algériai muszlimok

TANULMÁNYOK

Vita a kapcsolatok jellegéről 1951-ben

E tanulmány keretei között arra teszek kísérletet, hogy bemutassak egy rövid, ám annál hevesebb vitát az algériai francia gyarmatosítók között, amelyet a muszlimokkal kiépítendő kapcsolatok jellegéről folytattak. A vita résztvevői a francia telepések II. világháború utáni politikai elitjének képviselői voltak: egyrészt Jacques Chevallier, a „liberálisok” szószólója, másrészt a radikális ultrakolonialisták. Kutatásaim során arra a megállapításra jutottam, hogy az európai lakosság („feketelábúak”) 1945 utáni politikai preferenciái és magatartása figyelmet érdemlő téma. Mivel közvetlenül ez a korszak előzte meg az 1954–1962 közötti függetlenségi háborút, az 1940-es, 1950-es évekbeli francia telepés társadalom korántsem egységes politikai irányvonalának árnyaltabb elemzése – és megismerése – hozzájárulhat a konfliktus kirobbanásának jobb megértéséhez. Az ismertetésre kerülő vita jól jellemzi a korszakot: rávilágít az európaiak politikai gondolkodására az algériai gyarmaton.

A cikk megírásához kétféle forrást használtam föl. Az elsőt olyan jelentések és tájékoztatók alkotják, amelyeket az algériai fő kormányzóság különleges részlege készített a különböző politikai erők tevékenységéről a fő kormányzó, megyei szinten pedig a prefektusok számára.¹ Ezek a dokumentumok gyakorlatilag elengedhetetlenek a téma feldolgozásához; sajnos a dossziék jelentős része még mindig nem kutatható az aix-en-provence-i Tengerentúli Levéltárban (Archives Nationales d’Outre-Mer, AOM). Szerencsére az elkövetkező években újabb dossziék válnak kutathatóvá, amelyek minden bizonnyal árnyalni fogják az eddig kialakított képünket. A másik forráscsoportot a politikai pártok algériai sajtója jelenti, mely bőséges információkkal szolgál a pártok belső életéről, programjaikról, választási kampányaikról. E párt szekciók sajtója teljes mértékben elérhető és kutatható az említett levéltárban.

A korszakra vonatkozó történetírásban szinte egyeduralmodó az a nézet, hogy az európai pártok – kivéve az Algériai Kommunista Pártot (AKP) – lényegében egységes, homogén politikai táborot alkottak, amelyben alig fordultak elő komolyabb nézeteltérések. Még a mérvadó francia történészek is úgyszólván monolitikus egységként ábrázolják az Algériában élő európai társadalmat, pártjaik céljait pedig azonosnak tekintik. Hipotézisem szerint a valóság ennél bonyolultabb volt:

¹ Jauffret, 1995.

időnként a politikai erők között elkeseredett harcok dúltak a vizsgált korszakban. Rendszeresen rendkívül heves viszályok robbantak ki a „feketelábúak” között.

Kiindulópontunk nem lehet más, mint az 1945. májusi kelet-algériai felkelés (melyet Rasíd Busareb marokkói rendező *Hors-la-loi* című, 2010-es filmjében oly érzékletesen mutatott be), merthogy ez a véres esemény bebizonyította, a francia kormánykörök és pártok ragaszkodnak a gyarmati rendszerhez, nem hajlandók eltűnni a legfontosabb gyarmat felszabadulását, és minden eszközzel fellépnek az egyébként sokszínű algériai nemzeti mozgalommal szemben.²

Ami az európai pártok tanulmányozását illeti, a felkelést követő korszakunkat három szakaszra lehet osztani. Az első szakaszban a helyhatósági és parlamenti választások, az 1945–1946-os alkotmányviták, népszavazások és az 1947-es algériai szerves alaptörvényről folytatott politikai csatározások határozták meg a közéletet.³ 1948 áprilisában az új algériai gyűlés megválasztása zárta le a szerves alaptörvény által meghatározott intézményrendszer formálódását.⁴ Ez nagyon intenzív, kampányokkal, választásokkal, referendumokkal teli időszaknak számított.

A második szakasz 1948-tól 1951-ig tartott. Ez a korábbi, szélsőségesen feszült éveknél nyugalmasabb periódus. A pártok a gyarmati legalitás keretei között keresték saját helyüket, és a szerves alaptörvény végrehajtásának módozatain vitatkoztak. A reformok kérdése folyamatosan jelen volt, a pártpolitikai küzdelmek ezek körül kulminálódtak. A jobboldalon éles konfliktusok robbantak ki a muszlimokkal kapcsolatos politikáról, és minden pártban komoly feszültségek keletkeztek az anyaországi vezetőség és az algériai szekciók között. Ezt a szakaszt az 1951-es parlamenti választások zárták le.

Az utolsó periódusban a dekolonizációs folyamat felgyorsulása és a gyarmati válságok eszkalációja (Indokína, Tunézia, Marokkó) következtében az európai jobboldalon belüli nézetkülönbségek fokozatosan háttérbe szorultak, majd megszűntek, a pártok pedig egyre inkább a status quo fenntartására koncentráltak. Abban az illúzióban ringatták magukat, hogy a reformok nem időszerűek a nyugodt Algériában. Az 1954 végén kirobbant felszabadító háborút úgy is lehet értelmezni, mint az erre a konzervatív politikára és a telepések kompromisszummentes magartására adott választ az őslakosok részéről.

Chevallier az algériai politikai küzdelmekben

Témánk a második szakaszra vonatkozik. 1948 és 1951 között a korábbi évek zaklatott politikai küzdelmei valamelyest lecsillapodtak. A pártok ugyanakkor folytatták küzdelmüket programjuk végrehajtásáért, tömegbázisuk kiszélesítéséért. A jobboldal egyáltalán nem volt annyira egységes, mint azt a történészek többsége gondolja, jóllehet a jobboldali erők belső problémái sokban hasonlítottak egymásra.

2 Radouane, 1985.

3 Ferwagner, 2004.

4 Ferwagner, 1999.

A katolikus Népi Köztársasági Mozgalomban (MRP) és a gaulle-ista Francia Népi Tömörülésben (RPF) belső válságok keletkeztek, amikor az anyaországi pártvezetés megpróbált közeledni az őslakos muszlimok politikai képviselőihez. Még a legóvatosabb kapcsolatfelvétel esetében is az algériai szekciók panaszt tettek, s több alkalommal a tiltakozás jeleként kollektív lemondással és a mozgalomból való kilépéssel fenyegetőztek. Így például 1949 nyarán a fennálló választási rendszer párizsi vezetőség által támogatott átalakításával kapcsolatban Guillemin, az MRP bônei (ma: Annába) aktivistája pártja anyaországi vezetőinek azt vetette a szemére, hogy óvatlan magatartást tanúsítanak, ami nyilvánvalóan az algériai valóság téves megítéléséből fakad.⁵ A következő évben pedig, amikor a párt Irányító Választmánya felvette a kapcsolatot a mérsékelt nacionalistával, Ferhát Abbással, s arra kérte Algéria Interföderális Bizottságát, hogy vegye számításba a közeledés lehetőségét Abbász pártjához, az Algériai Manifesztum Demokratikus Uniójához (UDMA), a bizottság ezt visszautasította, mondván, „nem lehetséges a közeledés egy olyan párthoz, amelynek a politikája fenyegetést jelent a francia szuverenitásra nézve”.⁶

1950-ben az RPF soraiban nézeteltérés támadt annak köszönhetően, hogy muszlimok tömegesen léptek be a mozgalomba. Az európai tagok teljes újjászervezésről beszéltek. Az egyet nem értők csoportja a Nemzeti Központ küldöttje, Murat távozását követelte, akinek szemére vetette, hogy óvatlanul fokozta a toborzást a muszlimok körében. Mikor kilátásba helyezték, hogy Murat helyett az őslakosok által gyűlölt André Achiaryt⁷ nevezik ki, Dzsadun, a muszlim ügyek felelőse és az Algír Megyei Nemzeti Tanács tagja kijelentette, hogy ha ezt a döntést meghozzák, hittársait kilépteti a szervezetből.⁸ Látható tehát, hogy az észak-afrikaiak és az anyaországiak nem mindenkor értettek egyet az algériai problémák megítélésében, de végül mindig a telepések álláspontja kerekedett felül: a feketelábúaknak sikerült az őket támogató párizsi patrónusaik segítségével érvényesíteni az akaratukat.

Más jellegű, de nem kevésbé fontos vita zajlott le a radikálisok (RGR és független radikálisok) táborában. 1951 elején az addig a telepés jogok leghatározottabb védelmezőjeként és a mélyreható reformok elutasítójaként ismert pártban egyesek új típusú kapcsolatok létrehozását javasolták a mérsékelt nacionalistákkal. Véleményük szerint ez azért lett volna szükséges, mert a két közösség, az európaiak és a muszlimok – akik között a viszony meglehetősen hűvös volt – ennek nyomán közeledhetnek egymáshoz, ezáltal pedig a franciák algériai jelenléte hosszú távra biztosítva lesz. Jacques Chevallier, 1946 óta Algír független radikális képviselője lemondott a párizsi nemzetgyűlésben viselt mandátumáról, hogy elindulhasson az algériai gyűlés esedékes megválasztásán. „A francia gyarmatbirodalom e gyermeke”⁹ a *Faisons le point* [Mérlegeljük a helyzetet!] című, 1951. január 19–26. között,

5 AOM GGA 11H56. BPQ, Période du 15 au 30 juin 1949.

6 Uo. Période du 1er au 15 janvier 1950.

7 Az említett kelet-algériai felkelés megtorlásaként Achiary (1909–1983) irányította alprefektusként 1945. május–június folyamán a Guelma város környéki mézárásokat. A felszabadító háború alatt Francia-Algéria híveként tüntetéseket és muszlimok elleni merényleteket szervezett. Végül kiutasították az országból.

8 AOM GGA BPQ, Période du 1er au 15 août 1950.

9 Planche, 1999. 160–165.

a *L'Écho d'Alger*-ban, a radikálszocialisták napilapjában¹⁰ megjelentetett cikksorozatában kinyilvánította a „nem konformista” muszlimokkal kialakítandó kapcsolatok szükségességét.

Chevallier 1922 végén, 11 évesen került Algériába. Sorsának, politikai nézeteinek formálódásában meghatározó szerepet játszott az a tény, hogy anyja amerikai volt. Fiatalkorában kapcsolatba került a Tűzkeresztesek nevű szélső-jobboldali szervezettel, a II. világháború alatt pedig De Gaulle informátoraként tevékenykedett Washingtonban, ahol kapcsolatba került a CIA elődszervezetével. Meggyőződéses antikommunista vált belőle. 1946-ban nagy többséggel választották képviselővé Algírban.

Az 1951 elején publikált cikksorozata valóságos bombaként robbant, és megosztotta az egész jobboldalt. Nem is csoda. A szerző egy korábban szentségtörésnek számító következtetésre jutott: kifejezte annak szükségességét, hogy felvegyék a kapcsolatokat a mérsékelt muszlimok képviselőivel, és tárgyalásokat kezdjenek velük. A cikkekben mindezt a következőkkel indokolta: *„A szűk szövetségeket fel kell váltanunk egy valódi, nagylelkű és jóval konstruktívabb francia–muszlim egységgel, amely egyedül képes arra, hogy megteremtse a bizalom légkörét. (...) Túl-ságosan régóta ismerjük félre algériai problémáink morális jellegét. Emiatt már nem értjük meg a muszlimok gondolatmenetét. Nem jöttünk rá arra, hogy a muszlimok morális fejlődése tőlünk is hasonló fejlődést, párhuzamos alkalmazkodást kíván. Az algériai politikai élet két irányzatát képtelen terminológiai korlátok közé szorítjuk: az egyiket »kolonialistának«, a másikat »szeparatistának« nevezük. (...) Gyanússá lesz az, aki a franciák művét ebben az országban még tovább tökéletesíthetőnek állítja be, emlékeztet az óvatlanul elvállalt kötelezettségekre, vagy a derék konformizmustól eltérő indítványokat tesz. Őrizkedjünk a sommás ítéletektől! Bizonyos, hogy vannak kolonialisták és vannak szeparatisták is, akik a féltékeny és kirekesztő nacionalizmus apostolai. Ha jóhiszeműek lennének, tudatában volnának tanaik utópikus jellegének. Miközben ezeknek a csoportoknak a tagjai összeesküvéseket szönek, és a börtönt kockáztatják, a párizsi vezetők a szent célra költendő pénzt másra feccsérlik el. (...) E két szektaszellem azonban nem uralja egész Algériát. Az őket elválasztó senki földjét megéri felfedezni. Nekünk itt kell keresgélnünk. Egészen biztosan más embereket fogunk ott találni, mint amilyenekhez hozzászoktunk. Az első kollégiumban csak a bárgyú konformizmust ismerjük, a másodikban pedig a vak »béni-oui-ouizmust«.¹¹ Azt kívánom, hogy a második kollégiumban¹² a nehéz idők szövetségesi felülemel-*

10 A telepések egyik legkedveltebb lapja 1945 után. Főszerkesztője az az Alain de Sérigny volt, aki maga is ultrakolonialista nézeteket vallott.

11 A nacionalisták ezzel a megvető elnevezéssel illették azokat a franciákkal együttműködő és a francia jelenlétet feltétel nélkül támogató muszlim politikusokat, akik minden francia javaslatot elfogadtak, mindenre rábólintottak és minden indítványra „áldásukat adták”.

12 Algériában a választók két választói kollégiumban szavazhattak. Az elsőben a francia állampolgársággal rendelkezők, valamint a muszlimok bizonyos kategóriái (diplomások, érettségizettek, világháborús veteránok stb.), a másodikban a „francia muszlimok”, vagyis az őslakosok túlnyomó többsége. Mindkét kollégium egyenlő számú képviselőt küldhetett a párizsi nemzetgyűlésbe és az algériai gyűlésbe. A rendszer torz, az európaiaknak kedvező képviseletet biztosított.

*jék Franciaországot ezeken a kicsinyességeken. Elismeréssel tartozunk nekik. Csak-hogy mellettük vannak olyanok is, akiket csak saját érdekeik irányítanak, és akiknek a mohósága eltorzítja Franciaország valódi arcát. Jól jegyezzük meg, hogy a politikusok döntéseikor biztonságosabb, ha félig lázadók, mint ha háziállatok vannak mellettük.*¹³

Chevallier azt is bejelentette, hogy tárgyalásokat folytat Ahmed Bumen-dzsellel, az UDMA egyik vezetőjével, a mérsékelt nacionalisták képviselőjével. Fontos hangsúlyozni, hogy ez a magát „liberálisnak” nevező irányzat nem akart kiterjedtebb jogokat adni az őslakosoknak és komoly reformokat bevezetni, csupán más eszközökkel szeretne volna biztosítani a francia jelenlét „örökkévalóságát”, mint a keményvonalasok, akik semmilyen tárgyalásra sem voltak hajlandók a nacionalistákkal, s akik válasz gyanánt a liberálisokat azonnal „szeparatistának” bélyegezték. Ez akkoriban nagyon elterjedt, szitokszónak számító fogalom volt, a nacionalistákat illették vele az európaiak. A főkormányzónak készült jelentés szerzője megjegyzi: *„Ilyen körülmények között Jacques Chevallier jelöltsége (a 7. választókerületben indul Fourment professzor, kormánytanácsos, az algéri Radikálszocialista Föderáció elnöke ellen), úgy tűnik, felkeltheti a muszlimok figyelmét.*¹⁴

Jean-Louis Planche francia történész felsorolja azokat az okokat, amelyek fontos szerepet játszhattak „a gyarmati status quo és a béke e rettenthetetlen hívének” politikai pálfordulásában: a világméretű konfliktustól való félelem (koreai háború), az attól való félelem, hogy Algériában Indokína mintájára a kommunisták és a nacionalisták összefognak, 1950 tavaszán a radikális nacionalista Algériai Néppárt (PPA-MTLD) különleges fegyveres csoportjának, a Titkos Szervezetnek (OS) a felfedése.¹⁵ Az OS Chevallier szemében a közelgő felkelés jele lehetett.¹⁶ Ezen túlmenően nagyon valószínű, hogy a washingtoni kormánykörökkel kapcsolatban álló Chevallier-re erősen hatott a roosevelti dekolonizációs politika. Antikommunizmus és amerikai barátai arról győzhették meg, hogy a független Algéria a hidegháborús logikának megfelelően szükségképpen a kommunista tábor részévé válna, ami ellen mindenáron küzdeni kell. De nem retrográd, ókonzervatív kolonialista álláspontba beleragadva, hanem új elképzeléseket felvázolva.¹⁷ Ennek lényege pedig a muszlimokkal folytatott párbeszéd.

Chevallier cikkei megdöbbenették a jobboldali politikusok egy részét, az első kollégium európai képviselőinél rendkívül élénk reakciókat váltottak ki. Az Alain de Sérignynek szóló nyílt levelükben Adolphe Aumeran, Fernand Chevalier, Auguste Rencurel, Paul-Émile Viard és két szenátor, Henri Borgeaud, valamint Marcel Rogier kijelentették, *„ellenzik az algériai gyűlés parlamentté való átalakítását, az Algériai Köztársaság örült ötletét és bármilyen föderalizmust, továbbá elkötelezettek a két kollégium fenntartása iránt, elvetik az együttműködést azokkal, akik sértegetik*

13 AOM GGA BPQ, Période du 15 au 31 janvier 1951.

14 Uo.

15 A PPA-MTLD-ről és az OS-ről bővebben ld.: J. Nagy, 1995. 134–136., 146–153.

16 Planche, 1999.

17 Fralon, 2012. 98.

Franciaországot és kérkednek a szeparatizmusukkal, ahogy azt a kommunisták, az MTLD és az UDMA teszik”.¹⁸

Jacques Chevallier, akit szeparatizmussal vádoltak meg, a választási kampány során igyekezett megvédeni magát és kijelentette: „Sokan úgy képzelik el Algériát, mint egy hatalmas szántóterületet vagy egy óriási szőlőültetvényt. Való igaz, hogy a szőlőtermesztés és a tizenötezer földtulajdonos meghatározó helyet foglal el az országban. De nem szabad elfelejteni azt sem, hogy él itt egy tízmilliós népesség is, amelynek szintén joga van a méltó és boldog élethez. Két közösség él Algériában, ugyanakkor viszont mindenki francia. A szeparatisták azok, akik ezt a két közösséget el akarják választani egymástól.”¹⁹ A két csoport között nagyon durva vita bontakozott ki, az algériai gyűlés felének február 4-i és 11-i újválasztásán külön listákon is indultak (Chevallier-lista, Rencurel-lista). A mandátumokat a páratlan választókerületekben újították meg.

Chevallier azzal fokozta a kolonialista telepések ellenérzéseit, hogy bejelentette, Algír Belcourt nevű negyedében jelölteti magát, amely hagyományosan a radikális Fourment választókerülete volt. Fourment-t támadni pedig egyet jelentett a rendkívül befolyásos Borgeaud támadásával.²⁰ Az Algéria gazdasági életét uraló szenátor erős nyomást fejtett ki Alain de Sérigny-re, hogy zárja el Chevallier elől a *L'Écho d'Alger* hasábjait. Mikor ez nem történt meg, saját lapját, a *Dépêche quotidienne*-t állította a Chevallier-ellenes hadjárat szolgálatába.²¹

Az első kollégiumban a muszlim választók 63 762-en voltak az összesen 533 205 választóból, ami csupán 12%-ot jelentett (1948-ban még csak 11%-ot). De nagyon egyenlőtlenül oszlottak meg, a részarányuk bizonyos kerületekben a 40%-ot is elérte (Tebessza, Bordzs, Bougie/Bezsaja). A résztvevők aránya valamivel magasabb volt az ő esetükben, mint az európaiaknál. Ezúttal az első kollégiumban egyetlen muszlim jelölt sem indult (1948-ban 6), valamint egyetlen olyan európai jelölt sem, aki muszlim párthoz tartozott volna (1948-ban 1). A muszlim szavazók inkább azokra a jelöltekre voksoltak, akiket ismertek, nem pedig a pártokra, részvételük lényegesen nem befolyásolta az eredményeket. Mostaganemben az UDMA arra buzdította a szavazóit, hogy a szocialista jelöltre, Fournier-ra (SFIO) adják a voksukat, ennek ellenére az RPF jobboldali szövetségének jelöltje, Lemoine győzött. Nem egyértelmű, hogy Algírban az UDMA támogatta-e Jacques Chevallier-t, mindenesetre megválasztották Fourment és a kommunista Rochisani előtt. Autonomista programot hirdetett, mely a jövőre nézve francia–algériai föderációt vázolt föl. A telepés közvélemény megoszlott a két koncepció között, s mivel mindkét irányzatnak voltak befolyásos vezetői, a választási küzdelem döntetlenre végződött. Összességében azonban a Francia-Algériához ragaszkodó kolonialista jobboldal győzelme nem forgott veszélyben (1. táblázat).

18 *Le Jd'A*, 1951. január 24.

19 AOM GGA BPQ, Période du 1er au 15 février 1951.

20 Borgeaud életéről ld.: Barbier, 1995.

21 Fralon, 2012. 99.

1. táblázat**Az első kollégium eredményei fordulónként (1951. február 4–11.)²²**

Pártok/irányzatok	1. forduló	2. forduló	Összesen
UDMA	1	1	2
SFIO (szocialisták)	1	-	1
MRP	1	1	2
Algériai Unió/RPF	4	1	5
Haladó függetlenek	8	1	9
Függetlenek	8	3	11
Összesen	23	7	30

Május elején Ferhát Abbász javaslatára az algíri gyűlésben az UDMA képviselőivel együtt létrehozták a „liberálisok” frakcióközi csoportját (elnöke Raymond Laquière, a telepések képviselője, alelnöke az európai Flinois és az őslakos Abder-Rahmán Fáresz volt). A két kollégiumból összesen 34 képviselő csatlakozott, közöttük 17-en voltak muszlimok. A csoport alapító nyilatkozatában kimondatott, hogy *„közösen leltárt készítünk mindarról, ami összeköt, és ami elválaszt, véleményünket minden kérdésben ütköztetjük, közös megegyezéssel kijelöljük a különböző algériai közösségek legitim törekvéseinek megvalósítására elindított harmonikus fejlődés szakaszait”*.²³

A frakcióközi csoport megalakítása után a *L'Écho d'Alger* nyomban visszavonta Chevallier-től a támogatását. Ellenben az algériai üzleti élet képviselői, a nagyburzsoázia tagjai csatlakoztak: a dúsgazdag Georges Blachette, az „alfafűkirály”²⁴ teret nyitott számára lapjában, a *Le Journal d'Alger*-ban, Léon Muscatelli szenátor pedig biztosította számára a gaulle-isták (RPF) támogatását.²⁵ Az RPF nagyon népszerű volt akkoriban a gyarmat európai lakossága körében, sikerült magához vonzania a Francia-Algéria fenntartásában érdekelt erők jelentős részét. Az RPF algíri vezetői már korábban is követték Chevallier tevékenységét, aki a mozgalom 1947-es megalakulása után belépett annak nemzetgyűlési frakcióközi csoportjába. Segítette a közeledést, hogy az RPF meghatározó figurája volt az a Jacques Sous-telle, aki korábban már szoros kapcsolatot épített ki Chevallier-val.

A „liberálisok” úgy vélték, „más idők járnak”, „Algéria többé nem sziget”,²⁶ ezért fel akarták számolni „mindazt, amit a faji előítéletekből, a gyűlöletet, a féltelmet okozó kisebbségi komplexusból még megmaradt”, de szigorúan a francia szuverenitás keretei között.²⁷ A csoport politikai irányvonala lényegében

22 AOM GGA BPQ, Période du 1er au 15 février 1951.

23 Fralon, 2012. 102.

24 Az alfafű igénytelen, könnyen termesztető és jól jövedelmező ipari növény, a papírgyártás egyik alapanyaga, amelyet a kedvező talaj- és időjárási viszonyok miatt Algériában óriási területeken vetettek. Blachette-nek 700 ezer hektárra volt kizárólagos kereskedési joga, emellett – ahogy Borgeaud is – számos más üzleti vállalkozás (bányák, dohány- és textilgyárak stb.) tulajdonosa is volt. Alleg, 1981. 106–107.

25 Planche, 1999.

26 Algéria arab neve (*al-Dzsazair*) jelentése „sziget”.

27 AOM GGA BPQ, Période du 1er au 15 mai 1951.

megegyezett azzal, amit Jacques Chevallier január óta képviselt. Chevallier nagy reményeket táplált a gyűlés „liberális” csoportja iránt, de hamar csalódnia kellett. Meg kellett ugyanis választani a gyűlés elnökét. A szabály azt mondta ki, hogy évente kell új elnököt választani, váltakozva hol európai, hol muszlimot. 1948–1951 között a már említett Raymond Laquière és egy, a franciákkal mindenben együttműködő muszlim politikus, Szajah Abdel-Káder váltogatta egymást. Most a muszlim elnökön volt a sor, de a „liberálisok” Abdel-Káder helyett Abder-Rahmán Fárezst javasolták. Borgeaud és a keményvonalas radikálisok azonban elérték a „fejbőlöntő János” Abdel-Káder újraválasztását, s ezzel gyakorlatilag füstbe ment az a remény, hogy az algériai gyűlés komoly politikai szerepet játszhat a jövőben.²⁸

Az 1951. évi nemzetgyűlési választások

Az 1951. nyári nemzetgyűlési választások kampányában a vita – ha lehet – még inkább elmérgesedett. Orán és Constantine megyékben az első kollégium két listája közötti választási harc nem mutatott semmi újat a korábbiakhoz képest, elsősorban a muszlim választók figyelmének felkeltésére koncentráltak a jelöltek. Más volt a helyzet Algír megyében, ahol rendkívül durva vita bontakozott ki a három, a választásokon induló távozó parlamenti képviselő, a szélsőjobboldali Aumeran (Közársasági Szabadságpárt, PRL), a radikális Rencurel és a paraszti érdekeket védő Fernand Chevalier által vezetett, illetve a Borgeaud és Gabriel Abbo, az Algériai Szőlőtermesztők Szövetségének elnöke által támogatott „Algériai Unió listája”, valamint a Blachette és Laquière nevével fémjelzett „függetlenek és az RPF Uniója”, vagyis a „liberálisok” listája között.

Chevallier, noha személyesen nem volt érintett, központi szerepet játszott a választásra való felkészülésben és a kampányban. A „függetlenek–Francia Népi Tömörülés” lista összeállítása során az De Gaulle-lal is vitája támadt. Ő azt szeretete volna, ha Blachette kerül a lista élére, a tábarnok viszont Laquière-t favorizálta. Május 27-én az Algírba érkező RPF-elnök fogadta Chevallier-t, akivel heves vitába bonyolódtak a személyi kérdésekről, de a tábarnok végül engedett.²⁹

Az algériai gyűlésben többségben lévő radikális telepések és a kisebbségben lévő „liberálisok” közötti ellentét leginkább a muszlimokkal szemben követendő politika kapcsán kristályosodott ki. Az Aumeran-féle lista tagjai – emlékeztetve a Chevallier és Ferhát Abbász közötti kapcsolatokra – ellenfeleiket „szeparatistaként” kezelték és azzal vádolták őket, hogy „Chataigneau elhagyási politikáját” akarják folytatni.³⁰ A „liberálisok” ugyanakkor „elutasítva mindenféle nacionaliz-

28 Fralon, 2012. 102–104.

29 Uo. 106.

30 Yves Chataigneau (1891–1969) Algéria fő kormányzója volt 1944. szeptember 8-tól 1948. február 11-ig. Reformokat szorgalmazott a muszlimok érdekében, ezért az iránta elkötelezett algériai őslakosok Mohamednek becézték. A telepések ellenben gyűlölték. Éppen Jacques Chevallier volt az, aki 1947 folyamán kemény és sikeres kampányt folytatott leváltásáért.

must, mely megtagadja az algériaiak jogait, mindenféle kolonializmust, mely az algériai muszlimok lenézésére irányul”, emlékeztettek arra, hogy nem ők, hanem a másik lista egyik „támogatója”, Louis Boyer-Banse volt az, aki 1947-ben a francia telepések nevében Franciaország ellenében panaszt nyújtott be az ENSZ-hez, mert ellenezte az akkor kidolgozás alatt álló algériai szerves alaptörvényt.³¹

A parlamenti választásokon a részvételi arány valamivel magasabb volt (66%) a muszlimoknál, mint az európaiaknál (a muszlim választók száma és aránya: 2. táblázat). Algír megyében az első kollégium muszlim választói nagy általánosságban a Blachette-féle listára szavaztak részben a muszlimkérdésben elfoglalt „liberális” álláspontja miatt, részben azért, mert befolyásos európai és muszlim személyiségek (köztük Jacques Chevallier) ennek a listának a támogatása érdekében folytattak aktív propagandát. Constantine megyében a muszlimok legnagyobb részt a René Mayer vezette listára voksoltak.³² A nagyvárosokban sok muszlim szavazott ugyanúgy, mint az európaiak, vagyis a társadalmi hovatartozásuk és ideológiai elkötelezettségük szerint: a munkások a kommunistákra, a tisztviselők, alkalmazottak a szocialistákra, a katonák, volt frontharcosok a Pétain marsall ügyvédje, Jacques Isorni által megalapított Független Republikánusok Nemzeti Szövetségére (UNIR).³³ Algír megyében a lehetséges hat helyből a „liberálisok” négy, az Algériai Unió és a kommunisták egy-egy mandátumot nyertek (3. táblázat).

2. táblázat

A muszlim választók száma és aránya az első kollégiumban (1951)³⁴

Megyék	A választásra jogosultak összesen	Muszlim választók	Százalék
Algír	226 391	25 430	11,2
Orán	195 968	16 810	8,5
Constantine	114 935	23 863	20
Összesen	537 294	66 103	13,2

3. táblázat

Az első kollégium képviselői a nemzetgyűlésben (1951)³⁵

Pártok	Algír	Orán	Constantine
AKP	Pierre Fayet	Alice Sportisse	-
SFIO	-	Maurice Rabier	-

31 AOM GGA BPQ, Période du 1er au 15 juin 1951. Boyer-Banse lépéséről ld.: Ageron, 1979. 300–303.

32 A technokrata közigazdász, René Mayer (1895–1972) Constantine radikális képviselője volt 1946–1955 között, többször miniszteri tárcát vállalt a párizsi kormányban. 1953. január 8-tól június 28-ig miniszterelnökként tevékenykedett.

33 A pétainista szélsőjobboldaliakat tömörítette, akik számára – nem sokban különbözve a politikai jobboldal többi részétől – mindenképp Algériában a francia szuverenitás fenntartása állt, amit egyszerűen nem voltak hajlandók megkérdőjelezni.

34 AOM GGA BPQ, Période du 15 au 30 juin 1951.

35 *Le Jd'A*, 1951. június 19.

RGR	-	-	René Mayer Paul Pantaloni Jules Valle
MRP	-	-	-
Algériai Unió	Adolphe Aumeran	François Quilici	-
RPF és függetle- nek („liberálisok”)	Georges Blachette Colonna d’Istria Marcel Ribère Marcel Paternot	Fouques Duparc	Haumesser
UNIR	-	Roger de Saivre	-

A választás másnapján a *Le Monde* azt írta, hogy „Jacques Chevallier szerepe a »liberális« politikai gondolat kidolgozásában hatalmas jelentőségű volt, ahogy a tevékenysége is ebben az új csapatban a választási kampány során”.³⁶ A „liberálisok” sikerét nem fogadta kitörő öröm a radikális nacionalisták és a kommunisták körében. A radikális nacionalista PPA-MTLD vezetőjének, az „algériai nacionalizmus atyjának” tekintett Messzali Háddzsnak az volt a véleménye, hogy „az a neokolonializmus, amit Jacques Chevallier képvisel, intelligensebb, mint a klasszikus kolonializmus, de ugyanolyan veszélyes”.³⁷ Az AKP Központi Bizottságának július 7–8-i ülésén Lárbi Buhali pártfőtitkár figyelemre méltó kijelentéseket tett: „Az első kollégiumban markáns a magát liberálisnak nevező kolonialista frakció sikere, (...) mely valós veszély a népünkre nézve. Megállapodásra törekszenek a »félig lázadókkal«, hogy Jacques Chevallier szavaival éljek, és azt hiszik, a nacionalista vezetők velük szembeni hallgatása kedvező viszonyulást jelent. Ez az irányzat azt reméli, megtévesztheti népünket.”³⁸ Buhali szavai azt bizonyítják, hogy az algériai függetlenség hívei nem tették magukévá a „liberális” telepések elképzeléseit. Ez a bizalmatlanság egyébiránt kölcsönös volt: a „liberálisok” is bizalmatlanok maradtak a nacionalisták és a kommunisták iránt. Az AKP kezdeményezésére életre hívott Algériai Demokratikus Front megalakulásakor tett nyilatkozatok elég világosak.³⁹ Laquière és Chevallier, az algériai gyűlés „liberális” csoportjának mozgatórugói a *L’Écho d’Alger* augusztus 4-i számában megjelent interjújukban aggodalmuknak adtak hangot a front miatt.⁴⁰

Az 1950-es évek elején egyre jobban elharapózó gyarmati válságok (a „szennyes” háború Indokínában, a súlyos politikai problémák Tunéziában és Marokkóban) védekező reakciókat váltottak ki az algériai telepés társadalomból, a korábbi belső viszályok gyakorlatilag megszűntek. Ennek nyomán a „liberálisok” frakcióközi csoportja 1951 végén megszűnt. Elnöke, az addig autonómiapárti Raymond Laquière engedett a status quo fenntartásában érdekelt intranzigens telepések rendkívül erős nyomásának. Ferhát Abbász is eltávolodott. A szocialista fő-

36 Idézi: Fralon, 2012. 106–107.

37 *Figure d’Alger*.

38 AOM GGA BPQ, Période du 1er au 15 juillet 1951.

39 A frontról bővebben ld.: J. Nagy, 1995. 153–157.

40 *L’ÉdA*, 1951. augusztus 4.

kormányzó, Marcel-Edmond Naegelen (1948–1951) nem tartotta be az ígéreteit. Az algériai gyűlés bizottságainak megválasztásakor a frakcióközi csoport minden tagját szisztematikusan mellőzték. Így zárták ki az esetleges vitákat.⁴¹

A telepesei politikai eliten belüli ellentétek elhalványulása először akkor mutatkozott meg, amikor Bensenuf, az egyik muszlim parlamenti képviselő törvényjavaslatot terjesztett a nemzetgyűlés elé, mely a választói kollégiumok paritását vezette volna be a megyei és a települési önkormányzatokban (addig a helyhatóságokban az európaiak többen voltak). A javaslatot a Blachette- és az Aumeran-lista képviselői egyaránt elutasították. Később a két irányzat közötti közeledés kószaszándéka határozott akarattá változott, miután megalakult az előbb említett Algériai Demokratikus Front, a nacionalisták és a kommunisták egysége. 1951 októberében az Algír megyei kantonális választásokon már együtt indultak. A „kibékülés” az Algír megyei önkormányzati hatóság, a főtanács megválasztásakor öltött testet, ennek során Borgeaud lett az elnök, Abder-Rahmán Fáesz pedig az alelnök. Az összefogásra a champlaini új városháza október 20-i felavatásakor és a Borgeaud által az Algír megyei önkormányzati képviselőknek adott október 26-i vacsorán ütötték rá a pecsétet.⁴²

Levonva a kudarc tanulságát, Jacques Chevallier 1952 januárjában ismét Algír parlamenti képviselőjévé választatta magát (Colonna d’Istria ezredes helyén, aki az indokínai háborúban elesett fia halála miatt érzett fájdalomban távozott a nemzetgyűlésből). Pedig nem volt könnyű dolga, mert olyan ellenfelei voltak, mint Jacques Weygand, a híres tábornok fia, vagy Jean Monnet, az európai integráció apostola. A 106 ezer voksból 72 ezer jutott neki.⁴³ Borgeaud újra támogatni kezdte, közben pedig változatlanul mögötte álltak a gaulle-isták és Blachette. Ennek a háttértámogatásnak köszönhető, hogy 1953 májusában megválasztották Algír polgármesterének.⁴⁴

A gyarmati válságok hatásai

A gyarmati válságok különféle reakciókat váltottak ki a jobboldali pártokból. Az MRP-ben a katolikus értelmiségiek (François Mauriac, André Mandouze) egyre határozottabban támadták a kormány marokkói, tunéziai és indokínai erőpolitikáját, a keresztény értékekre és elvekre utalva liberálisabb politikát követeltek. Ennek nyomán viszont az észak-afrikai telepesek kíméletlen támadásokat indítottak ezen értelmiségiek ellen. François Mauriac az emlékirataiban (*Bloc-Notes*) közölt egy levelet, amelyet egy casablancai francia telepestől kapott: *„Tudnod kell, hogy ha folytatod a hülyeségeid írogatását, egy nap baleset fog érni, ami után már nem fogsz tudni írogatni. Mocskos alak vagy, aki elárulta [a telepesek körében még mindig népszerű – F. P. Á]. Pétain marsallt. Nagyon vigyázz, mert megjáród! Remek állapotban*

41 Planche, 1999.

42 AOM GGA BPQ, Période du 15 au 31 octobre 1951.

43 Fralon, 2012. 108–109.

44 Planche, 1999.

*lévő ökleim vannak, egy földműves öklei, amelyekkel a pofádba zúdítom minden megvetésemet, te, szemét, gyáva gazember, csak szitkokat tudsz mondani, és még te nevezed magad katolikusnak, kereszténynek, te, ganéj!*⁴⁵

A krízisekkel párhuzamosan a hagyományos jobboldal és a világháború után szinte teljesen megsemmisített szélsőjobboldal visszanyerte az erejét. A gyakori franciaországi kormányváltások nyomán bekövetkező jobbrtolódásnak köszönhetően ezek az erők kormányzati tényezőkké váltak. Velük a telepésérdek mindenáron történő megvédelmezésének intranzigens, kompromisszumképtelen irányzata került előtérbe,⁴⁶ jóllehet világos volt, hogy Franciaország nem tudja a gyarmatain visszaszorítani a mind erősebbé váló nemzeti mozgalmakat. Arról sem szabad elfeledkezni, hogy a jobboldal antikommunizmusa az egész korszakban végig hallatlanul erős volt, de a „kokók” elleni harc (a telepés sajtó így aposztrofálta a kommunistákat) mást jelentett az anyaországban és mást Algériában. Franciaországban szerves részét képezte a hidegháborúnak és az ideológiai vitának, miközben Algériában az antikommunizmus egyet jelentett a „szeparatizmussal”, a „Francia-Algéria elhagyásával” szembeni fellépéssel, hiszen az AKP, melyet „Franciaország-ellenességgel” vádoltak, függetlenségi politikát követett.

Miután 1954 tavaszán a francia hadsereg súlyos vereséget szenvedett Indokínában, ez a fajta intranzigens, minden reformot elutasító politika tarthatatlanná vált és megbukott. A baloldali radikálisok képviselője, Pierre Mendès-France alakított kormányt (a kommunisták támogatásával), aki Genfben fegyverszünetet kötött a vietnamiakkal, majd továbbhaladva a reformok útján, belső autonómiát adott Tunéziának. Algéria francia lakossága vegyes érzelmekkel fogadta ezeket a szükséges politikai lépéseket. Habár elismerte, hogy megoldást kell találni a „szennyos” háború jelentette problémára, nem tudta elfogadni, hogy a kormány Észak-Afrikában ilyen nagy jelentőségű reformokat vezet be.

Amint a főkormányosság egyik jelentésvivője megállapította: *„Az európaiak többsége érdeklődéssel figyeli a Mendès-France-kormány erőfeszítéseit az indokínai vérfürdő befejezésére; ennek a rémálomnak a lezárását meglegedettséggel fogadják, egyesek ugyanakkor bizonyos nyugtalansággal gondolnak azokra a reakciókra, amelyeket mindez az észak-afrikai nacionalista körökben kiválthat. A miniszterelnöknek a tunéziai tályog felnyitása érdekében tett látványos beavatkozását általánosságban már kevésbé fogadták jól. Nem is magának a belső autonómia megadásának a tényét kritizálták, hanem azt az együttműködési politikát, amelyet a kormányfő Burgibával és az Új Desztúr Párttal folytatott,⁴⁷ valamint azt a módot, ahogyan az autonómiát – a telepések szerint hirtelen, biztosítékok és a következmények ismerete nélkül – bevezették.”⁴⁸ Ez a lakosság attól tartott, hogy ez az „elhagyásnak” is nevezett politika a nacionalisták részéről még határozottabb fellépést fog kiváltani.*

45 Idézi: Chebel d'Appollonia, 1991. 240.

46 Rioux, 1993. 215–222.

47 Habíb Burgiba (1903–2000) volt a tunéziai nemzeti mozgalom és az Új Desztúr Párt vezetője. A függetlenné válás (1956) után több évtizeden át vezette országát köztársasági elnökként.

48 AOM, GGA 11H65. Rapport, Période de juin-juillet 1954.

Mindazonáltal Algériában a kormánypolitika szilárdsága nem változott: októberben a belügyminiszter, François Mitterrand kijelentette, hogy az észak-afrikai országban a francia jelenlét „fenn lesz tartva”.⁴⁹

A következtetésem az, hogy ebben a korszakban az európai pártok és mozgalmak nem homogén „masszaként” jelentek meg a politikai arénában, hanem bizonyos kérdésekben (alkotmány, szerves alaptörvény, a reformokhoz való viszonyulás, a muszlim nacionalistákkal fenntartott kapcsolatok) különböző álláspontokat foglaltak el, és olykor heves vitákat, sőt csatározásokat folytattak egymással. Az alapkérdésben, a francia uralom fenntartásában azonban egységes volt az álláspontjuk. S ezért minden reformelképzelésük illuzórikusnak bizonyult, a nemzeti mozgalom már többet akart: függetlenséget.

Forrás- és irodalomjegyzék

1. Kiadatlan források

AOM Archives Nationales d’Outre-Mer (Aix-en-Provence)
CGA 11H56 Le Gouvernement Général de l’Algérie
BPQ Bulletins Politiques de Quinzaine
Rapport Rapport mensuel d’information sur l’activité musulmane dans le département de Constantine

2. Kiadott források

Figure d’Alger

Figure d’Alger: Jacques Chevallier pensait que l’Algérie pouvait devenir une nouvelle Californie. Interview avec José-Alain Fralon par Walid Mebarek d’El Watan. http://www.elwatan.com/dossiers/50eme-anniversaire-independance-algerie/figure-d-alger-jacques-chevallier-pensait-que-l-algerie-pouvait-devenir-une-nouvelle-californie-05-07-2012-177336_260.php. A hozzáférés ideje: 2012 decembere.

L’Éd’A

L’Écho d’Alger

Le Jd’A

Le Journal d’Alger

3. Szakirodalom

Ageron

1979 Ageron, Charles-Robert: *Histoire de l’Algérie contemporaine*. Tome II. (1871–1954). Paris, 1979.

Alleg

1981 *La Guerre d’Algérie*. Tome I. *De l’Algérie des origines à l’insurrection*. Ed.: Alleg, Henri. Paris, 1981.

49 Taleb Bendiab, 1990. 5.

Barbier

1995 Barbier, Michèle: *Le mythe Borgeaud. Henri Borgeaud (1895–1964): Trente ans d'histoire de l'Algérie française à travers un symbole*. Châteauneuf-les-Martigues, 1995.

Chebel d'Appollonia

1991 Chebel d'Appollonia, Ariane: *Histoire politique des intellectuels en France 1944–1954*. Tome II. *Le temps de l'engagement*. Paris, 1991.

Ferwagner

1999 Ferwagner Péter Ákos: Gyarmatosítók és nacionalisták. Az 1948-as parlamenti választások Algériában. In: *Mediterrán Tanulmányok, IX*. Szeged, 1999. 27–53.

2004 Ferwagner Péter Ákos: Politikai csatározások az új francia alkotmányról és az algériai alaptörvény kidolgozásáról (1945–1947). In: *Múltunk*, 49. (2004) 1. sz. 129–179.

Fralon

2012 Fralon, José-Alain: *Jacques Chevallier, l'homme qui voulait empêcher la guerre d'Algérie*. Paris, 2012. 98.

J. Nagy

1995 J. Nagy László: *A Maghreb országok felszabadulása, 1919–1956*. Szeged, 1995.

Jauffret

1995 Jauffret, Jean-Charles: Algérie 1945–1954: les exemples de décolonisation vus par les services de renseignement français. In: *Décolonisations européennes. Actes du colloque international „Décolonisation comparées”*. Aix-en-Provence, 30 septembre–3 octobre 1993. Aix-en-Provence, 1995.

Planche

1999 Planche, Jean-Louis: Jacques Chevallier, député-maire d'Alger. In: *Alger, 1940–1962. Une ville en guerres*. Eds.: Jordi, Jean-Jacques–Pervillé, Guy. Paris, 1999. 160–165.

Radouane

1985 Ainad Tabet, Radouane: *Le mouvement du 8 mai 1945 en Algérie*. Alger, 1985.

Rioux

1993 Rioux, Jean-Pierre: Des clandestins aux activistes (1945–1965). In: *Histoire de l'extrême-droite en France*. Ed. Winock, Michel. Paris, 1993. 215–222.

Taleb-Bendiab

1990 Taleb-Bendiab, Abderrahim: Le 1er novembre 1954 en Algérie. In: *Mediterrán Tanulmányok, IV*. Szeged, 1990. 5–16.

PÉTER ÁKOS FERWAGNER

JACQUES CHEVALLIER AND THE ALGERIANS MUSLIMS

In the aftermath of World War II, colonial Algeria enjoyed a pluralist political system. Both the Muslim and the European-born population could choose among a large variety of parties. The European parties followed the French political system's organizational and ideological pattern, even though they generally took a more radical stance in colonial issues. In early 1951 Jacques Chevallier, one of the Pied-Noirs politicians, sparked angry debate and criticism on his proposal to legitimate the French presence in Algeria through a constant dialogue with the Muslim community, as well as political and social reforms. Supporters and opponents of his proposal carried on fierce struggle during the electoral campaigns. Due to the escalation of the crisis of the old colonial system in Indochina and other protectorates, ideological differences within the European-born population of Algeria tended to disappear, leaving room for the creation of a homogeneous political community.